

La Diputació de Lleyda havia confiat a l'Arderiu una càtedra de Gramàtica catalana; i més endavant quan la «Associació Protectora» va establir-la a les Escoles Normals de Lleyda, el trià també a ell per professor, per tal com, pel seu saber, n'era el més indicat.

L'Arderiu ajuntava a la seva complexa i gens vulgar il·lustració, una sincera modèstia, una lleal correcció i un entusiasme indefallible i abnegat. La seva vida fou tota esmerçada en l'amor de la família, dels estudis i de la Pàtria. Morí a Lleyda el 4 de juliol de 1920. — F. V. T.

Ramon Nonat Comas

Havia nascut a Barcelona el dia 17 de juny de 1852, dedicant-se des de molt jove a la pintura escenogràfica, tenint, però, l'esperit divorciat del seu ofici i tot encès per l'amor a la seva ciutat, a l'estudi de la qual consagrà les millors activitats publicant copioses notes històriques i descriptives en les quals traspua sempre el daler amorós que les dictava. Era la ciutat tradicional i petita la que En Comas estimava, justament aquella ciutat que anava morint lentament davant seu deixant el camí franc a la nova ciutat ampla i heterogènea dintre la qual En Comas es sentia enyoradit.

No més per atzar l'horitzó dels seus treballs s'extenia alguna vegada més enllà del clos de les velles muralles barcelonines, condicionat pels temes de Concursos i de Jocs Florals en els quals tot sovint li eren atorgades distincions i premis; és, doncs, curiós observar com En Comas trobés el millor racer justament en una entitat preferentment dedicada a correr món, el Centre Excursionista de Catalunya, en les lliçons i en les publicacions del qual col·laborà amb assiduitat des de 1897, aparellant el seu barcelonisme recollit amb les relacions de viatges i amb les descripcions dels indrets més apartats de Catalunya.

Això li feu agençar els seus treballs fins a donar-los un to externament adequat a l'obra general de l'entitat on s'acullia, començant les seves curioses descripcions de passejades històriques per dintre la ciutat: *Excursió des del carrer de la Avellana a la torra del seny de les hores de la Catedral* (1899). *Excursió des de la plaça del Padró a la hermita de la Mare de Déu de la Salut*; *Excursió des de la torra del seny de les hores de la Seu a la Plaça de l'Angel* (1905); *Imatges y capelles de vehinat* (1907-1915); *Des del terrat de l'iglesia del Pi* (1910), i altres.

La proximitat dels enderrocaments per a la Reforma interior de Barcelona el mogué, dolorit, a inventariar els monuments representatius que havien anat desapareixent durant el segle XIX (1904) i a reunir dades per a la història dels esgrafiats en els enfronts de les cases barcelonines (1913), que l'Ajuntament de Barcelona li publicà sots el títol de *Esgrafiados de Barcelona, por Ramón Nonat Comas*, formant part del volum *La Via Layetana, por Francisco Carreras Candí*. En les seves recerques totes les fonts d'informació li eren profitoses, però preferia sovint la tradició viva, copçada en les converses populars, ço que donava a les seves relacions un caient fol·lòrick ben singular.

Per encàrrec de l'Ajuntament de Barcelona, i amb la col·laboració del Sr. Roca i Roca, havia emprès darrerament la tasca de recullir en forma sumament abreviada la significació històrica de cada un dels noms dels carrers de la ciutat. Tot just acabada aquesta obra, i disposada per a la publicació morí En Comas a 28 de juliol de 1918. — A. D.

Francesc Codera Zaidín

Aquest distingit amic del nostre INSTITUT, una de les més capdals figures de la moderna erudició espanyola, va neixer a la vila de Fonz (Alt Aragó), en 1836, i morí en la mateixa vila el 6 de novembre de 1917. Fadri extern d'una honorable família alta-aragonesa, que tenia un modest passar, tot-d'una s'inclinà al sacerdoci, del qual l'apartà sa salut, llavors molt delicada, i després va seguir la carrera de Filosofia i Lletres, estudis que alternà amb els de Ciències i de Diet. Fixà en la primera sa orientació definitiva, i la ensenyança fou el sacerdoci de quasi tota sa vida. De primer va desempeñar una càtedra de grec a l'Institut de Lleyda, guanyada per oposició, i en la mateixa forma passava a ocupar, un any després, la càtedra de les Llengües hebraica i aràbiga, en la Universitat de Granada i més tard la de Saragossa. En aquest centre docent de la capital de la seva terra nadiua, es determinà d'una faisó concreta la seva vocació intel·lectual: la història d'Aragó i l'arabisme. Guiat pel seu propi impuls de alta sagacitat, a l'estudiar els confosos orígens del regne d'Aragó, va sospitar que tal volta els historiadors aràbics suplirien les deficiències i obscuritats

de les fonts cristianes, i aleshores, sense cap mestratge científic, lo qual fou causa de ses anteriors vacilacions, resolgué emprendre tot sol, gaire bé als quaranta anys, l'estudi de la llengua aràbiga que allí ningú podia ensenyar-li.

Aquest modest autodidacte, ple d'energies insospitades, empeltades en el caràcter de la seva niçaga, és el fundador de la moderna escola aràbiga espanyola, i ha estat, com dèiem, una de les personalitats més representatives de la moderna cultura espanyola, una de les que han alcançat major prestigi en l'estranger. Sembla impossible que en edat ja tan madura, pels seus propis esforços arribés a atenyer una tal solidesa de coneixements en la seva especialització. Per a ell la ciència era un sacerdocí, i a ella dedicà sa vida entera, mantenint-se fadrí, i fent de sa cambra d'estudi i de sa casa com un cenobi, en el qual feia vida comuna, amb els seus deixebles. Ell no comprenia el treball, sinó en aquesta forma abnegada, col·lectiva, millor dit, en una mena d'associació monàstica, com les dels antics benedictins. D'aquesta manera va realitzar la magna empresa de la publicació de la seva *Biblioteca Arábigo-Hispana*. Els deixebles l'ajudaven fins en la composició tipogràfica dels volums, i la seva casa semblava una impremta monàstica, o aquelles del Renaixement, en que els sabis i bibliòfils feien de caixistes, d'autors i d'editors. Pocs homes hem conegut tan laboriosos, de tanta honradesa i serietat científica, i ensems tan modestos i virtuosos. Reservat i abstret, sempre mirant cap endins, a lo qual contribuïa sa forta miopia que li donava una mirada apagada, tenia sempre pels amics, una rialla dolça, quasi diríam, pudorosa. Poc conversador, quan se li demanava una opinió, la manifestava amb una desconfiança i senzillesa encisadores, lo que no li llevava un gran valor moral i una enèrgica fermesa de caràcter.

En 1874 fou nomenat, en virtut de concurs, catedràtic de Llengua aràbiga en la Universitat de Madrid, la qual desempenyà fins a sa voluntària jubilació en 1902, quan ell cregué que una sava nova, més vigorosa que la seva, devia nodrir l'organisme universitari, al que ell havia aportat tantes energies i tants abnegats esforços. Aquesta càtedra fou, en efecte, el planter dels eminents arabistes, amb que, per fortuna, compta avui Espanya, i que tenen per la memòria del gran mestre una veneració extraordinària. Aquesta veneració, a la qual anava unida la que per ell sentien els més afamats arabistes europeus, es manifestà en el voluminós *Homenaje*, rublert de seriosos treballs monogràfics, que en 1904, publicaren, en diversitat d'idiomes, els seus deixebles i admiradors, nacionals i estrangers. Elegit acadèmic de la Història en 1879, quasi al mateix temps que el P. Fita, desenrotllà en son discurs de recepció el tema: «Sobre la dominación arábigo en la frontera superior de España» (711-815).

El primer camp dels seus estudis fou la Numismàtica. Ja abans d'anar a Madrid, recollia a Saragoça, monedes aràbigues, que s'esforçava en classificar, considerant que la base cronològica era la més sòlida per a assentar les afirmacions històriques. La seva obra fonamental sobre la matèria, *Tratado de Numismática Arábigo-Española*, Madrid, 1879, va donar a son autor una reputació grandíssima. Tot-seguít va escometre una empresa, que sols havia tingut a Espanya algun precedent aïllat, a saber: la publicació de les fonts aràbigues de la història de la península. Per a aquesta empresa magna que comença en 1882, y deixà inacabada, per falta de protecció oficial, en 1895, va aconseguir una insignificant subvenció de l'Estat, que apenes li bastava per a sufragar les despeses de la impressió. Ja hem citat abans aquesta obra: és la *Biblioteca Arábigo-Hispana*, de la qual se publicaren deu volums. Però més gran encara que aquest esforç, és la titànica feïnada d'extreure d'aquesta *Biblioteca*, més de 50,000 paperetes de notícies de tota mena, i posar-les, generosament, degudament classificades, a disposició dels estudiosos. La fama de tal repertori passà les fronteres i suscità el desig de sa publicació per a facilitar el seu aprofitament, tasca que ja en part ha estat realitzada per el príncep italià, Leone Caetani di Teano.

En 1889 anà el sabi Codera, comissionat pel govern espanyol a Tunís, Constantina, Alger i Orán, per a visitar i estudiar les biblioteques dels musulmans, i des de aquelles terres, no sense grans afanys, s'endugué extrets de moltes obres, adquirint ensems molts codis i pergamins, amb la mateixa consignació que per al viatge li havia estat assenyalada.

Els estudis del Sr. Codera representen la més alta contribució de la ciència espanyola a la història dels musulmans en la nostra península, la qual en molts punts ha estat per ells renovellada i esclarida fonamentalment, sobre tot en el confós període de la Reconquesta. En aquest sector ha prestat també importants serveis a la història de la Catalunya musulmana, i com treballs més relacionats amb ella podem citar, entre sa immensa producció que ateny el formidable nombre d'uns 123 volums, sobre Numismàtica, Epigrafia, Gramàtica, Història d'Aragó, Història i literatura aràbigues, els següents: *MONEDAS ÁRABES DE TORTOSA. Revista de Ciencias Históricas*. Girona, 1881. — *CONQUISTA DE ARAGÓN Y CATALUÑA POR LOS MUSULMANES. Boletín Histórico*. 1880.

— NOTICIAS ACERCA DE LOS BANAHUD, REYES DE ZARAGOZA, LÉRIDA, CALATAYUD Y TUDELA. *Boletín de la Academia de la Historia*. T. XV. 1889. — RECTIFICACIÓN A LA HISTORIA ÁRABE PIRENAICA. *Revista de Aragón*. T. I. 1900: i demés, l'article publicat en els nostres ANUARIS III i V respectivament sobre *Narbona, Gerona y Barcelona bajo la dominación musulmana* i *Alusiones a campañas de los musulmanes como elemento de crítica en los documentos latinos de la Edad Media*. Estem segurs, altrament, de que en els seus importants *Estudios críticos de Historia árabe española*, impresos en dues sèries i en altres monografies seves, podríem espigolar moltes notícies sobre aquest punt de la nostra història.

El Sr. Codera sentia per l'INSTITUT una gran simpatia i la nostra Biblioteca de Catalunya li ha d'estar agraïda per el generós regal que li feu en 1911 d'un manuscrit que avui porta el núm. 150, en la llista dels mateixos, contenint la *Recopilación y resumen de los instrumentos de la Iglesia de Mur*, fet en 1796 per Mossèn Josep Martí, abat de Bellpuig.

Quan un pensa en la abnegada, seriosa, modestíssima i honrada vida científica d'En Codera, acompanyada de la pràctica silenciosa de les més altes virtuts cristianes, se'n treu com una mena de convenciment íntim, de que la verdadera ciència té quelcom de santetat. — A. R. I LL.

Moisés Schwab

L'erudit historiador de les antiguitats hebraïques de l'occident medieval, havia contribuït poderosament a la coneixença de les làpides i dels textos relatius a les antigues aljames d'Espanya i singularment de les de Catalunya, en el passat de les quals estava verament interessat. Justament quan la mort el sobtà a París l'any 1918, estava treballant en l'esclariment d'uns manuscrits de jueus catalans del segle XVe.

L'any 1907 publicà una memòria donant compte dels estudis realitzats en terres d'Espanya durant una missió que l'havia estat confiada pel Ministeri francès d'Instrucció Pública. El *Rapport sur les inscriptions hebraïques de l'Espagne*, aparegué en el vol. XIV de «Nouvelles Archives des Missions Scientifiques et Littéraires», i constitueix una excel·lent inventari crític de les làpides amb llegenda hebraïca. Catalunya hi està representada per les pedres de Tortosa, d'una de les quals en dóna una nova interpretació, de Tarragona, Barcelona, Girona i Mallorca. D'ençà d'aquesta publicació, M. Schwab seguí aficionat al record de les sinagogues catalanes, publicant durant l'any 1915 un estudi documentat sobre *Prières juives du rite catalan. XIe et XIIIe siècle*, en el «Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres», i una transcripció glossada de trenta sis *Documents de juifs catalans des XIe, XIIe et XIIIe siècle*, en la «Revue des Etudes Juives», en col·laboració amb el senyor Miret i Sans. Comptant amb la mateixa col·laboració, publicà dues continuacions l'any següent en el «Boletín de la R. Academia de la Historia»: *Documents de juifs barcelonnais au XIIe siècle* i *Nouveaux documents de juifs barcelonnais au XIIe siècle*. Anotem encara *Homelies judeo-espagnoles*, aparegut darrerament en «Notices et Extraits de la Bibliothèque National», t. XI.

Home de gran prestigi en el món jueu, havia ocupat llocs d'alta distinció en la comunitat israelita de París, no deixant, però, de treballar en les seves recerques, fruit saonat de les quals és sa producció copiosa escampada principalment en revistes d'erudició històrica especialitzada de França i d'Anglaterra. — A. D.

Noël Valois

La història religiosa dels darrers segles de l'edat mitjana fou l'objecte principal dels treballs de M. Noël Valois. La seva notable obra en 4 volums: *La France et le Grand Schisme d'Occident* (París, 1896-1902), no té sols interès per la història francesa, sinó que resulta també de gran profit per l'estudi de les relacions del nostre país i de les altres nacions de la Europa occidental amb el Pontificat durant el Cisma.

Altres obres importants havia publicat M. Valois, entre les quals esmentarem el seu llibre sobre el *Conseil du roi aux XIVe, XVe et XVIe siècles* i l'estudi, molt remarcable, que havia publicat en la «Bibliothèque de l'École des Chartes (1881)» sobre el ritme de les butlles pontificals.

Morí el dia 11 de novembre de 1915, a l'edat de 60 anys. — F. V. T.